

Tatsiana Marmysh

Uniwersytet Warszawski

Białoruska twórczość ludowa o tematyce protestacyjnej 2020-2021 jako obiekt zainteresowania muzeów¹

Twórczość ludowa o tematyce protestacyjnej nie jest zjawiskiem nowym w historii niepodległej Białorusi. Jej wybuch można było obserwować od sierpnia 2020 roku. Stanowiła bowiem jedną z odpowiedzi na kryzys społeczno-polityczny wywołany wyborami prezydenckimi. Na początku była próbą wyrażenia niezgody na ich oficjalne wyniki, sposobem rozładowania emocji po tragicznych wydarzeniach, możliwością ujawnienia negatywnego stosunku do tego, co odbywało się w kraju. Jednak dość szybko stała się czynnikiem kształtującym wspólnotę protestujących oraz pełniła w niej rolę więziotwórczą. Zaraz po wyborach zagościła na ulicach — na plakatach niesionych przez biorących udział w protestach, w okrzykach, żartach i kawałach, protest songach i wielu innych formach. Wraz ze wzmacnianiem presji władz na społeczeństwo przeniosła się do internetu. Funkcjonuje w nim do dzisiaj (2022 rok), choć w zdecydowanie mniejszej skali.

Białoruski protest polityczny i jego skutki stały się przedmiotem analizy przede wszystkim zagranicznych naukowców i ośrodków badawczych. Ten etap historii Białorusi znalazł się w centrum uwagi nauk humanistycznych oraz — zwłaszcza — nauk politycznych [Sierakowski 2020; Bedford 2021]

¹ Artykuł został przygotowany w ramach Programu stypendialnego Funduszu Wyszehradzkiego w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim 2021/2022. Autorka składa podziękowanie za konsultacje Pani Alli Stashkevich [Аля Сташкевіч], dyrektor Funduszu „Dziedzictwo Kulturowe i Współczesność” (Mińsk, Białoruś). Wszystkie cytaty znajdujące się w tekście zostały przetłumaczone przez autorkę.

i socjologii [Bekus, Gabowitsch 2021; Navumau, Matveieva 2021]. Ukazały się też publikacje o charakterze antropologicznym [Романова 2020; Руст 2020; Зеленко 2020; Gaufman 2021; Getka, Darczewska 2021; Rusiecka 2021].

Celem niniejszego artykułu jest refleksja nad specyfiką twórczości ludowej o tematyce protestacyjnej oraz związanych z nią praktyk muzealnych.

Muzea jako instytucje pamięci są powołane do tego, by zachowywać i przekazywać informacje, w tym także o czasach kryzysowych. Taką rolę pełnią muzea białoruskie, które nie pozostały na uboczu wydarzeń 2020 roku. Ich reakcje były jednak różne. Jedne zespoły muzealne występowały publicznie przeciwko gwałtowi zadawanemu przez władze obywatelom, którzy wyszli na ulice, aby powiedzieć nie. Inne zajęły się nieformalnie zbieraniem artefaktów związanych z tymi zdarzeniami. Wśród nich znajdowały się i pierwsze strony gazet oraz czasopism z całego świata z wiadomościami o białoruskich protestach, i gumowe kule z miejsc demonstracji ulicznych czy starć z policją — dowody tamtych strasznych wydarzeń. Jednocześnie towarzyszyła im różnorodna twórczość typu protestacyjnego. Jej cechami charakterystycznymi były kreatywność i wielość form, ale także ulotność wynikająca z faktu, że pojawiała się na nośnikach informacji. W chwili powstania grała ważną rolę społeczną (mobilizacja, wyrażenie poglądów), ale też szybko ulegała zapomnieniu, ustępując miejsca kolejnym działaniom artystycznym. Zatem charakter tej twórczości wymusza zmianę podejścia przez muzealników, przemyślenia, co i jak zbierać, w jakich kategoriach zbiory te ujmować.

Bez wątplenia jedną z takich kategorii mogłaby być twórczość ludowa, przy czym akcent byłby położony na sposób powstawania dzieł i ich charakter. W tym wypadku chodziłoby o formy folkloru ustnego: piosenki, przysłowia, zagadki, opowieści, jak też o coraz popularniejsze od początku XXI wieku przejawy folkloru obrazkowo-pisemnego, obecnego w środowisku realnym, fizycznym (graffiti, plakaty, rysunki, inskrypcje) i wirtualnym (memy, żarty, wiersze, przysłowia, powiedzonka). Ważna w twórczości protestacyjnej byłaby obecność wątków białoruskiej kultury ludowej. Tak skonstruowana kategoria zyskałaby określenie twórczości ludowej o tematyce protestacyjnej (kontestacyjnej).

Obserwując protesty 2020 roku, w tym wielotysięczne marsze m.in. kobiet, emerytów, przedstawicieli grup zawodowych, lokalnego ruchu dzielnicowego, które odbywały się w wielu miastach białoruskich, można stwierdzić, że zaistniały wszystkie wymienione wyżej formy tej twórczości. Należy jednak

dodać, że wspierały je niezależne media, które poparły protest i wspomagały komunikowanie się Białorusinów na internetowych czatach.

Warto przyjrzeć się bliżej tej twórczości. Wiele dzieł stworzyli konkretni artyści. Co jednak istotne, ich prace tematycznie powiązane z ideą protestu stawały się jednocześnie głosem społeczności i wyrażały jej niezadowolenie z sytuacji społeczno-politycznej. Niejednokrotnie twórcy wykorzystywali takie środki wyrazu artystycznego, które — zgodnie ze swoją naturą — zbliżały charakter ich prac do anonimowych utworów ludowych. Przykład stanowi graffiti uliczne. Charakter obrazkowo-pisemny oraz przestrzeń publiczna, w której się pojawia, kształtują taki rodzaj sztuki, jaki istnieje bez względu na swojego twórcę i przynależy do każdego, kto na nią patrzy. Z drugiej strony graffiti, należąc do wszystkich, nie należy do nikogo, a co więcej, narusza umowę społeczną zakazującą dowolnego malowania na ścianach budynków, szczególnie publicznych. Tego typu działania są bowiem traktowane w kategoriach wandalizmu².

Innym przykładem mogą być wyroby rzemiosła artystycznego i utwory muzyczne pochodzące z aktywnej fazy protestów, które bazowały na kulturze ludowej. Warto wspomnieć w tym miejscu o *wyżywankach* [ВЫЖЫВАНКАХ] Rufiny Bazlovej³. Artystka wykorzystwała technikę tradycyjnego haftu

²Warto dodać, że w krajobrazie białoruskich miast można odnaleźć murale i graffiti. Te pierwsze są traktowane jako rodzaj malarstwa monumentalnego, na którego wykonanie i obecność w przestrzeni publicznej wyraziła zgodę administracja miejska. Takim przykładem są choćby murale stworzone podczas brazylijsko-białoruskiego festiwalu sztuki urbanistycznej „Vulica Brasil”, który odbywał się w Mińsku w latach 2014–2017. Jeśli zaś chodzi o graffiti, to sytuacja jest bardziej skomplikowana. Często bowiem murale i graffiti są traktowane jako tożsame formy wyrazu artystycznego, co tłumaczy się podobieństwem techniki ich wykonywania. Jednakże ich założenia są różne, a nawet przeciwstawne: graffiti cechuje spontaniczność, jest wykorzystywane jako wyraz sprzeciwu (jedno z narzędzi protestu); murale są zaś wcześniej uzgodnione i wykonywane legalnie, a poza tym zazwyczaj nie odbiegają od ogólnie przyjętych zasad estetycznych. Dlatego też w świadomości społecznej murale są odbierane pozytywnie — jako ozdoba, natomiast graffiti są oceniane negatywnie — jako przejaw wandalizmu, niechcianej i nieestetycznej ingerencji w przestrzeń wizualną miasta, wymagającej zamalowania, oczyszczenia. Co ciekawe, pozbywanie się graffiti zaczęto postrzegać na przykład w USA w kategoriach podświadomej sztuki, swoistego ruchu artystycznego XXI wieku (patrz: film dokumentalny w reżyserii Matta McCormicka *The Subconscious Art of Graffiti Removal* z 2001 roku). W Białorusi zjawisko otrzymało dwie nazwy: sztuka służb komunalnych „Żes-art” [Жэс-арт] — symbolizująca cenzurę przestrzeni publicznej, oraz „fuprematyzm” (fundamentalny suprematyzm) — wynik twórczości kolektywnej graficyarzy i nieświadomych malarzy ze służby komunalnej, przez co powstają kolorowe, proste, geometryczne kształty i figury [<https://fuprematism.tumblr.com/post/123722334405>; data odczytu 10.07.2022]. Podczas aktywnej fazy protestów 2020 roku na ścianach bardzo wielu budynków pojawiało się graffiti o tematyce protestacyjnej. Służby komunalne musiały włożyć o wiele więcej pracy w ich zamalowywanie — mówiono wówczas wręcz o „walce z graffiti”.

³<https://www.vyzyvanka.com/>; data odczytu: 04.04.2022.

białoruskiego, czyli haftu krzyżkowego, do opowieści o wydarzeniach w Białorusi, co znalazło wyraz w nazwie jej projektu artystycznego, będącej grą słów: *wyszywać* [вышываць] ‘haftować’ i *wyżywać* [выжываць] ‘przeżyć, trwać’⁴. W ten sposób powstały haftowane kroniki białoruskiego oporu, które już swoją nazwą wskazują zarówno na technikę, jak i temat. Dodatkowo są utrzymane w znaczącej dla Białorusinów kolorystyce biało-czerwono-białej⁵, co nadaje pracom wymiar zaangażowania politycznego.

Twórczość ustną reprezentują choćby ironiczne piosenki duetu *Arystokratyczna bladeś* [Арыстакратычная бледнасць], umieszczone na kanale zespołu na YouTube⁶. W swoich utworach artystki wykorzystują styl ludowych przyśpiewek (podobnych do rosyjskich czastuszek) i wykonują je do dźwięków ukulele. Śpiewane i melorecytowane frazy dostosowują do sytuacji, w tym wypadku — bieżących wydarzeń 2020 roku.

Podczas protestów prace artystów nabywały cech folkloru, takich jak m.in. zatracenie znaczenia autorstwa (o czym była już mowa), sytuacyjność, wariantowość, powtarzalność schematów kompozycyjnych i tematycznych (formuliczność), charakter komunikacyjny. Folkloryzacja twórczości odbywała się również poprzez sakralizację miejsc związanych ze sztuką protestu. Tak było choćby z tzw. Placem Zmian [Плошча Перамен] — podwórkiem jednego z osiedli Mińska. Miejsce to stało się rozpoznawalne jesienią 2020 roku dzięki toczącej się walce między mieszkańcami i służbami komunalnymi. Ci pierwsi w ramach protestu malowali graffiti z wizerunkiem „didżejów zmian”⁷ i nalepiali także naklejki na budkę wentylacyjną, która znajdowała się na środku podwórka, a ci drudzy zamalowywali graffiti, zdrapywali naklejki, zacierając wszelkie przejawy twórczości protestacyjnej.

⁴ Gra znaczeń oparta jest na podobieństwie słów *wyszywać* [вышываць] i *wyżywać* [выжываць]. W języku białoruskim różnią się one jedynie literą ш/ж, która zamienia słowo o neutralnym znaczeniu „haftować” [вышываць] na słowo o konotacji negatywnej „przeżyć, wyżyć” [выжываць], wskazując na obecność zewnętrznego zagrożenia czy też skomplikowanej sytuacji, w której człowiek musi się odnaleźć.

⁵ W twórczości Rufiny Bazlovej połączenie tych dwóch podstawowych kolorów dla białoruskiej kultury ludowej z jednej strony podkreśla tradycyjną technikę obraną przez artystkę, a z drugiej nawiązuje do flagi biało-czerwono-białej — jednego z głównych symboli protestów lat 2020–2021.

⁶ <https://www.youtube.com/channel/UCV4Mto0ygs2NlzI9Nbw9r4Q/>; data odczytu: 09.03.2022.

⁷ „Didżejami zmian” nazywano Kiryła Halanaua [Кірыл Галанаў] i Uładziśława Sakalońskiego [Уладзіслаў Сакалоўскі] — dźwiękowców z Państwowego Pałacu Dzieci i Młodzieży w Mińsku, którzy podczas oficjalnej imprezy w sierpniu 2020 roku włączyli piosenkę *Zmian!* [Перамен!] radzieckiego piosenkarza rockowego Wiktora Coja [Віктор Цой]. Za to działanie zostali aresztowani, potem musieli opuścić Białoruś. Piosenka *Zmian!* stała się zaś jedną z piosenek protestu, dlatego wszystko, co się z nią wiązało, władze traktowały jako nielegalne.

Taka sytuacja powtarzała się każdego dnia przez kilka miesięcy. Wśród mieszkańców działania te wpłynęły na swoistą „dziedziczność” aktów twórczej komunikacji. Znaczącym wydarzeniem stało się śmiertelne pobicie jednego z mieszkańców, który sprzeciwił się niszczeniu graffiti, przez zamaskowanych agresorów. Wspomniana budka wentylacyjna zamieniła się w miejsce pamięci o zabitym i spontanicznie została przekształcona w jego pomnik. To wszystko sprawiło, że podwórko było jeszcze częściej niszczone przez osoby powiązane z władzami. Jednym słowem, sakralizacja Placu Zmian polegała na jego ukonstytuowaniu się najpierw jako miejsca artystycznego przekazu protestacyjnego, potem — miejsca ludzkiej tragedii. Plac Zmian nabrał symbolicznego statusu, co sprawiło, że był on symbolicznie odtwarzany w różnych miejscach Mińska, w innych miastach Białorusi — Bobrujsku, Brześciu, Grodnie, Homlu, Mohylewie, Naroczy, a także zagranicą: przed ambasadami Białorusi w Berlinie, Hanowerze, Kijowie, Stambule, Warszawie, Waszyngtonie.

Jeszcze innym przykładem twórczości protestacyjnej były praktyki performatywno-karnawałowe podczas protestów ulicznych, które wykorzystywały elementy kultury ludowej. Zaliczyć do nich można performans z 30 sierpnia 2020 roku. Udział w nim wzięły młode kobiety ubrane w białoruskie stroje ludowe, które wytoczyły dynie przed budynek rządowy⁸. Było to nawiązanie do białoruskiej tradycji związanej ze zwyczajem swatania — jeśli dziewczyna odmawiała swatom, to obdarowywała ich dojrzałą dynią. Podobnie z białoruskiej tradycji zaczerpnięto obrzęd symbolicznego zniszczenia zła. Podczas jednego z Marszów Kobiet w 2020 roku na brzegu Jeziora Komsomolskiego [Камсамольскае возера] w Mińsku przygotowano ognisko. Uroczyście wykonano słomiane pająki, a następnie spalono je w ogniu⁹. W ten sposób nawiązano do wiary w oczyszczającą moc ognia, w którym palono różne symboliczne przedmioty, by odegnać zło, z którym je utożsamiano. Praktyka ta była wykonywana grupowo. Uważano bowiem, że tym samym wszystkie negatywne wydarzenia i uczucia (jak nienawiść czy lęk) zostaną zatrzymane, uczestnicy oczyszczeni, a porządek kosmiczny oraz właściwy kierunek toczącego się życia społecznego przywrócone [Валодзіна, Кухаронак 2015: 91-92]. O podobnym charakterze obrzędów można mówić w odniesieniu do dzielnicowych, nieformalnych

⁸ <http://people.onliner.by/2020/08/30/devushki-prinesli-k-domu-pravitelstva-tykvy>; data odczytu: 10.02.2021.

⁹ <https://t.me/radiosvaboda/14655>; data odczytu: 5.04.2022.

obchodów *Maslenicy* (ostatków)¹⁰ w 2021 roku, kiedy zamiast tradycyjnej antropomorficznej kukły zimy spalono kukłę uosabiającą władzę.

We wskazanych praktykach można dostrzec elementy obrzędów przejścia [van Genneep 2006]. Jeśli chodzi o słowiańską kulturę ludową, jej badaczka Tatiana Agarkina [Татьяна Агапкина] wskazuje na obecność w niej stałych elementów, takich jak: motyw „złego” czasu, oczyszczenie, krytyka przez wspólnotę i symboliczne uwolnienie od grzechów, motyw początku i odnowienia, płodności i stosunków płciowych czy motyw przodków [Агапкина 2002: 31, 72, 89, 152, 169, 265]. Biorąc to pod uwagę, można więc i sam protest wpisać w schemat rytuałów przejścia, kiedy społeczność o starym statusie „umiera” i „rodzi się” o nowym. W akcjach protestacyjnych przejawiają się również bachtinowskie założenia o charakterze ludowo-karnawałowym [Бахтин 1990: 9]. Wyraża się on w ludyczności, przebraniach, używaniu różnorodnych atrybutów: mioteł, drapaków, jak też kapci czy trumien, służących do wyśmiewania władzy i jej desakralizacji.

Zatem twórczość ludowa o tematyce protestacyjnej to zróżnicowane przejawy twórczości ustnej i obrazkowo-pisemnej, a także towarzyszące im praktyki performatywne, które zaistniały w celu wyrażenia społeczno-politycznego sprzeciwu.

Kolekcjonowanie twórczości o tematyce protestacyjnej (przykłady)

Twórczość ludowa o tematyce protestacyjnej stała się wyzwaniem dla muzealników białoruskich. Przyniosła inicjatywy kolekcjonerskie i muzealne, które wykorzystują nowe technologie, ale też muszą funkcjonować poza białoruskim kontekstem społeczno-państwowym. W związku z tym warto przyrzeć się dwóm przykładom takich inicjatyw.

¹⁰ W Białorusi *Maslenicą* (nazwa pochodzi od słowa „masło” [масло]) określano ósmy tydzień przed Wielkanocą, zarówno według kalendarza prawosławnego, jak i katolickiego. Główne znaczenie obchodów polegało na pożegnaniu zimy i przywoływaniu szybkiego nadejścia wiosny, przebudzeniu natury [Валодзіна, Кухаронак 2015: 100]. Wyznaczając granicę między zimą a wiosną, radosnym i obfitym życiem okresu Bożego Narodzenia a ascezą czasu Wielkiego Postu, *Maslenica* należy do rytuałów przejścia. Była obchodzona na całym terytorium Białorusi, choć miała lokalne odrębności i złożoną strukturę wewnętrzną. Dlatego nazywano ją *kompleksem maslenicowym* [Ляшкевіч 2020: 18]. Na *Maslenicę* składało się wiele różnych praktyk, m.in. przygotowanie i spalenie kukły symbolizującej zimą (w rejonie horodeckim obwodu witebskiego żartobliwie nazywa się tę praktykę *pogrzebem dziada*), przenoszenie drewnianej kłody (popularne szczególnie na Mohylewsczyźnie i Witebszczyźnie), przywoływanie wiosny nazwane *Czyraczka* [Чырачка] (Homelszczyzna), różnorakie tradycje kulinarne [Валодзіна, Кухаронак 2015: 112, 103, 108, 117, 121].

Pierwszym jest Muzeum Flag [Музей сцягоў]¹¹ — wirtualne muzeum z wystawą twórczości protestacyjnej, stworzone w ramach projektu „dze.chat”¹². Głównym celem „dze.chat” było uruchomienie strony internetowej w formie mapy-katalogu przedstawiającej czaty w komunikatorze Viber i na kanale Telegram jako wsparcie białoruskiego ruchu protestacyjnego. Przez lokalne oraz większe, ogólnobiałoruskie, czaty nawiązywano szybką i stabilną komunikację, by wymieniać informacje potrzebne do współdziałania i wzajemnej pomocy¹³. Drugim kierunkiem projektu stało się prowadzenie Muzeum Flag. Zbiory muzeum tworzą flagi protestacyjne miast i osiedli, które pojawiły się w sierpniu-wrześniu 2020 roku. Autorami flag byli ich mieszkańcy, którzy ze względów bezpieczeństwa nie ujawnili swoich imion. Wirtualna ekspozycja muzeum obejmuje ponad 700 obiektów, w tym flagi białoruskiej diaspory za granicą. Warto dodać, że kolekcja nie jest zamknięta i że można nadal zgłaszać do niej nowe flagi.

Większość flag zaprojektowano w oparciu o biało-czerwono-białą flagę — główny symbol protestu lat 2020–2021, a zarazem flagę państwową Białorusi w latach 1991–1995. Historia tej flagi i jej kolorystyki jest jednak dłuższa. Kolorystyka była obecna na herbach szlachty białoruskiej i na chorągwiach wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jednak za pomysłodawcę wyglądu białoruskiej flagi uważa się Klaudiusza Duż-Duszewskiego [Клаудзі́й Дуж-Душэўскі]¹⁴, który narysował jej projekt w 1917 roku. Następnie flaga biało-czerwono-biała została przyjęta podczas Pierwszego Kongresu Wszechbiałoruskiego w grudniu 1917 roku i stała się symbolem Białoruskiej Republiki Ludowej. W okresie istnienia Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej zakazana, powróciła wraz z odzyskaniem niepodległości przez Białoruś w 1991 roku. Na fali odrodzenia narodowego lat 90. XX wieku zmitologizowano ją w publikacjach popularnonaukowych i podręcznikach szkolnych [Вячорка 1993: 9]. Opozycja demokratyczna lat 90. XX wieku używała ją jako symbolu białoruskiego nacjonalizmu etnicznego, przez co w świadomości potocznej została uznana za opozycyj-

¹¹ Na temat tego muzeum pisze również Katarzyna Waszczyńska w artykule pt. *Białoruskie Muzeum Flag — projekt muzealny i społeczny* (2022).

¹² Muzeum jest dostępne pod adresem: <https://flags.dze.chat/>.

¹³ W październiku 2021 roku decyzją Ministerstwa Spraw Wewnętrznych portal dze.chat ze wszystkimi jego zasobami został uznany za pierwszą w Białorusi „formację ekstremistyczną”, przez co współpraca z tą inicjatywą miała i ma nadal konsekwencje prawne.

¹⁴ Klaudiusz Duż-Duszewski (1891–1959) — białoruski działacz polityczny i publicysta, zaangażowany w działalność na rzecz Białoruskiej Republiki Ludowej; architekt, twórca „modernizmu kowieńskiego”.

ną. Jednak w 2020 roku zmienił się stosunek do flagi. Z atrybutu „starej” opozycji stała się dla wielu obywateli Białorusi symbolem solidarności i walki o wolność [Поманова 2020: 303]. Wykorzystanie flagi biało-czerwono-białej podczas protestów wynikało nie tylko z nawiązania do tradycji weksykologicznej, lecz także z korelacji z tradycyjną kolorystyką ludową. Biel i czerwień stanowią bowiem barwny kod białoruskiej kultury tradycyjnej. Jest to najczęściej spotykana kombinacja w tkactwie i hafcie, obecna w tkaninach (np. ręcznikach¹⁵) czy ubiorze odświętnym (stroju ludowym, regionalnym). Należy dodać, że po masowych protestach jesienią 2020 roku flaga biało-czerwono-biała została zakazana, nie wolno jej posiadać ani wykorzystywać publicznie. W oficjalnym dyskursie państwowym (władze, organy ścigania, państwowe media) uznano ją za symbol ekstremistyczny, a nawet faszystowski [Поманова 2020: 288].

Zgromadzone flagi w Muzeum Flag nie tylko bazują na kolorystyce historycznej flagi białoruskiej. Można w nich dostrzec również tradycyjne ornamenty pochodzące z białoruskiego haftu ludowego, a także znane i rozpoznawalne symbole dzielnic czy poszczególnych ulic. Umieszczono na nich elementy krajobrazu kulturowego tych miejsc: obiekty architektoniczne, zabytki, historyczną i współczesną toponimię oficjalną i ludową. Często znajdują się na nich różne symbole i związane z nimi poważne oraz żartobliwe skojarzenia. Należy zauważyć, że ich rozszyfrowanie w niektórych przypadkach jest możliwe tylko wtedy, gdy odbiorca (użytkownik) zna szerszy kontekst kulturowy, wykraczający poza odniesienia do protestów 2020–2021. Ujawnia to dialogiczny charakter flag, ponieważ nie tylko przekazują informację o miejscowości zakodowaną w obrazach, lecz również wymagają refleksji.

Dla społeczności lokalnych flagi tworzyły część systemu znaczeń i symboli ukształtowanych wokół ruchu protestacyjnego. Służyły do identyfikacji i przekazywania informacji, tworzyły swego rodzaju system bezpieczeństwa, który pomagał odróżnić swoich od innych (obcych). Potwierdzeniem tego może być fragment dialogu z jednego z mińskich czatów na kanale Telegram:

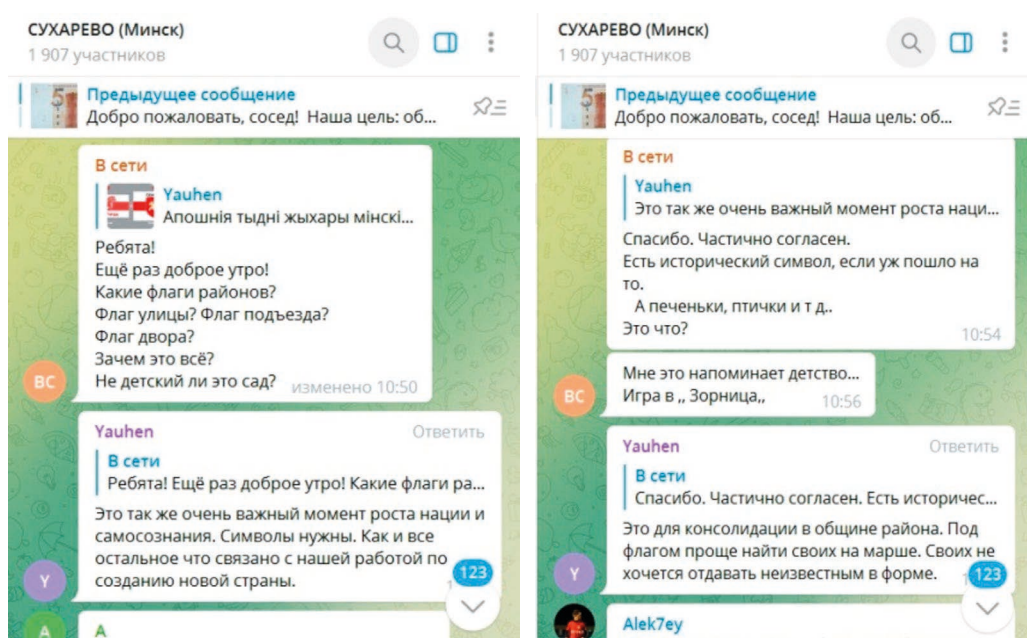
¹⁵ Biały ręcznik z czerwonym haftem jest typowym przykładem tradycyjnego białoruskiego tkactwa. Przyjęto go nazywać „encyklopedią białoruskiego ornamentu”. Stanowi skomplikowany system artystyczny i ornamentacyjny [Лобачевская 2009: 15]. Zawiera głęboką semantyczną treść, odzwierciedla estetyczne poglądy, rozumienie rzeczywistości i model świata Białorusina. Ręczniki pełniły wiele funkcji, przede wszystkim jednak służyły symbolicznej ochronie człowieka [Валодзіна, Муляронак 2004: 437].

— *Przyjaciele! Dzień dobry ponownie! Jakie flagi dzielnic? Flaga ulicy? Flaga klatki schodowej? Flaga podwórka? Po co to wszystko? Czy nie jest to wszystko jak w przedszkolu?*

— *Jest to także bardzo ważny moment rozwoju narodu i samoświadomości. Symbole są potrzebne. Jak i wszystko inne, co jest związane z naszą pracą nad stworzeniem nowego kraju.*

— *Dziękuję. Zgadza się częściowo. Zresztą istnieje symbol historyczny. A ciasteczka, ptaki itp. Co to jest? Przypomina mi dzieciństwo... Grę w „Zornicę”.*

— *Jest to w celu konsolidacji wspólnoty dzielnic. Pod flagą łatwiej znaleźć swoich na marszu. Swoich nie chce się oddać nieznajomym w mundurach¹⁶.*

Ryc. 1, 2. Fragmenty dyskusji na temat flagi mińskiej dzielnicy Sucharewo [Сухарево].

Tworzenie kolekcji flag było inicjatywą oddolną. Aktywiści z dzielnic oraz twórcy flag przesyłali pliki z obrazkami do specjalnego bota w Telegramie. Często takiemu zgłoszeniu towarzyszyła opowieść o procesie tworzenia i o wyborze przez wspólnotę lokalną własnej flagi. Przykładem może być taki wpis:

Flaga Arkadii¹⁷ powstała we wrześniu 2020 roku. Wśród mieszkańców kompleksu zorganizowano konkurs na najlepszy projekt. Uczciwe wybory

¹⁶ <https://t.me/suharevoir/>; data odczytu: 11.04.2022.

¹⁷ Arkadia [Аркадия] — nazwa osiedla mieszkalnego w dzielnicy Sawiecki [Савецкі] w Mińsku.

symbolu odbyły się w dwóch etapach: 5 projektów w pierwszym głosowaniu i 2 projekty w finale. Autor projektu — nasz sąsiad — chciał pozostać anonimowy. Na fladze widać kontury domów Arkadii — trzech 26-piętrowych kolumn, na pierwszym planie — domów przy ulicy Turgieniewa.

Mieszkańcy Arkadii mają kilkadziesiąt flag osiedlowych o różnych rozmiarach, od małych — do przypięcia do smyczy zwierząt podczas spaceru, do dużych płócien z dwustronnym nadrukiem¹⁸.

Porządkowanie zbioru muzealnego opiera się na kryterium geograficznym. Flagi w wirtualnym muzeum są pogrupowane według obszarów, które reprezentują. Umieszczono je w działach poświęconych stolicy Białorusi, centrom obwodów i regionom oraz białoruskiej diasporze. Dział „Inne” zawiera flagi o określonej tematyce oraz flagi poświęcone kultowym postaciom protestu, jak i przedsiębiorstwom, które wspierały działania kontestacyjne. Największa liczba flag — ponad 300 — znajduje się w dziale mińskim. Przedstawia to realny stan aktywności protestujących. W stolicy stopień protestów był najwyższy w skali kraju, m.in. przez zaangażowanie wielu wspólnot lokalnych, które faktycznie stworzyły wirtualną kolekcję muzealną przy wsparciu technicznym administratorów platformy *dze.chat*.

Drugi przykład to projekt „Muzeum Wolnej Białorusi” [„Музей Вольнай Беларусі”]. Jego inicjatorem jest *Narodowy Zarząd Antykryzysowy* [Народнае Антыкрызіснае Упраўленьне] powołany przez białoruskie struktury opozycyjne w Warszawie¹⁹. Celem muzeum jest stworzenie przestrzeni kulturalno-edukacyjnej, w której będą gromadzone, przechowywane i prezentowane mieszkańcom i gościom stolicy Polski artefakty związane z pokojowym ruchem kontestacyjnym Białorusinów. Muzeum ma również stać się centrum, gdzie będą mogli prezentować swoje projekty artyści białoruscy, którzy musieli emigrować. Instytucja powstaje we współpracy z *Narodowym Instytutem Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów* (Polska), *Fundacją Ośrodka Karta* (Polska), prowadzącą największe archiwum społeczne w Polsce, *Instytutem Wojny, Rewolucji i Pokoju im. Hoovera* [Hoover Institution on War, Revolution and Peace] (USA) oraz *Białoruską Biblioteką i Muzeum im. Franciszka Skaryny*

¹⁸ <https://t.me/dzechat/882> ; data odczytu: 12.04.2022.

¹⁹ Grupę organizatorów reprezentuje Natalla Zadzarkouskaja [Наталля Задзяркоўская] [<https://belsat.eu/pl/news/21-05-2022-klucze-sa-juz-w-kieszeni-gdzie-znajduje-sie-muzeum-wolnej-bialorusi-i-kiedy-zostanie-otwarte/>; data odczytu: 3.07.2022].

[Беларуская бібліятэка і музей імя Францішка Скарыны / The Francis Skaryna Byelorussian Library and Museum] (Wielka Brytania).

Na tym etapie powstawania muzeum, na zasadach wolontariatu są gromadzone dokumenty związane z kampanią wyborczą i artefakty dotyczące protestu, które mają wartość historyczną i kulturową, są świadectwami wydarzeń z lat 2020–2021. Organizatorzy planują utworzenie ekspozycji tradycyjnej i cyfrowej, a także strony internetowej muzeum z cyfrowymi kopiami artefaktów. Początkowo muzeum będzie się mieściło w Warszawie przy ul. Foksal 11, a następnie, przy pierwszej nadarzającej się okazji, zostanie przeniesione do Mińska²⁰.

Il. 1. Elementy stałej ekspozycji Muzeum Wolnej Białorusi; fot. Alena Leshkevich, 17.07.2022.

Metodologia kształtowania kolekcji muzealnej opiera się, podobnie jak w przypadku Muzeum Flag, na inicjatywie oddolnej. Każdy chętny za pomocą specjalnego chatbota²¹ może zgłosić artefakt/artefakty do muzeum. Co więcej, autorzy projektu gwarantują anonimowość darczyńcom, jeśli ktoś tego zażąda.

²⁰ <https://belarus-nau.org/projects/tpost/poj240zbz1-muzei-svobodnoi-belarusi>; odczytu: 17.04.2022; też <https://belsat.eu/pl/news/30-06-2021-powstaje-muzeum-wolnej-bialorusi-na-razie-w-polsce/>; data odczytu: 3.07.2022.

²¹ Chatbot na kanale Telegram: @NAUsupport.

W tworzonych zbiorach muzeum znajdują się już cyfrowe wersje artefaktów oraz obiekty materialne, a wśród nich: ulotki z protestów, karty do głosowania w wyborach, karty do zbierania podpisów, kopie listów i rysunków więźniów politycznych, np. Witolda Aszurka [Вітольд Ашурак], ubranie z plamami krwi jednego z aresztowanych, kula gumowa wyjęta z nogi uczestnika protestów, flaga z nazwiskami więźniów politycznych, której autorką jest dziennikarka Maria Hryc [Марыя Грыц]²². Do muzeum swoje prace przekazują także artyści. W taki sposób do kolekcji trafiły prace wspomnianej wcześniej Rufiny Bazlovej — białoruskiej artystki mieszkającej od lat w Czechach. Są to m.in. *Autozak* [Аўтазак], *Flagi osiedla Kaskad* [Флагі жылога комплекса Каскад], *Nawóz* [Навоз] z jej projektu artystycznego *Historia białoruskiej wyżywanek* [Гісторыя беларускай выжыванкі]. Warto przypomnieć, że Bazlova wykorzystuje tradycyjny haft krzyżykowy jako narzędzie artystycznego wyrazu. W jej pracach można odnaleźć nawiązania do tekstów kultury ludowej, jej barwnego i symbolicznego kodu, służącego zrozumieniu rzeczywistych wydarzeń. Artystka stwierdza:

*Moje biało-czerwone motywy pochodzą z kultury ludowej. Wydarzenia, które się teraz odbywają, również stanowią rozwój narodowy. I kiedy tak potężny kod historyczny i kulturowy odsłania teraźniejszość, robi to pewne wrażenie*²³.

Zastosowany przez artystkę ornament geometryczny w postaci rombów, krzyżyków i ośmiokątnej gwiazdy wpisuje się w kanon tradycyjnej tkaniny białoruskiej [Лобачевская 2014: 16], a ponadto jest rozpoznawalnym identyfikatorem kultury białoruskiej tak w Białorusi, jak i poza jej granicami.

W lipcu 2022 roku Ina Zajcawa [Іна Зайцава] przekazała do muzeum niezwykle artefakt — białą suknię ślubną z namalowanym czerwonym pasem, w której wychodziła protestować. Ten jej wygląd sprawił, że została zauważona przez media i nazwana „biało-czerwono-białą panną młodą”. Sama zaś tak tłumaczy wybór stroju:

Zabierali flagi. Już podczas trzeciego niedzielnego marszu obecność flagi w torbie była powodem, by ją zabrać i oskarżyć osobę. Postanowiłam, że jeśli sama zostanę flagą, to będzie z tym trudniej. To taki głośny protest z kate-

²² <https://belsat.eu/pl/news/21-05-2022-klucze-sa-juz-w-kieszeni-gdzie-znajduje-sie-muzeum-wolnej-bialorusi-i-kiedy-zostanie-otwarte/>; data dostępu: 3.07.2022.

²³ <https://chrysalismag.by/project/rufina-bazlova-istoriya-belarusskoy-vyzhivanki>; data odczytu: 18.04.2022.

Il 2. Sukienka Iny Zajcawej w ekspozycji Muzeum Wolnej Białorusi; 17.07.2022, fot. Alena Leshkevich.

gorii: „No, zdejmijcie go ze mnie, jeśli biało-czerwono-biała flaga wam tak przeszkadza”²⁴.

Zaangażowanie „żywych symboli” protestu w tworzenie muzeum wskazuje na zrozumienie potrzeby opowiadania (czasem trudnego) o ważnych sprawach dla Białorusi. W tych indywidualnych historiach wiele jest emocji, ocen, przeżyć, ale i chęci zachowania pamięci o wydarzeniach lat 2020–2021.

Do Muzeum Wolnej Białorusi trafiają również przedmioty zakupione na aukcjach charytatywnych przez osoby z zagranicy: srebrny medal biegaczki Krysciny Cimanouskiej [Крысціна Ціманоўская] zdobyty na II Igrzyskach Europejskich w Mińsku w 2019 roku²⁵, praca Rufiny Bazlovej *Aleś Puszkin* [Алесь Пушкін] kupiona przez białoruskiego programistę z Gruzji²⁶ czy rysunek Volgi Jakubouskaj [Вольга Якубоўская]²⁷.

Zakończenie

Podczas protestów najczęściej sięgano po niematerialne przejawy kultury ludowej, które stawały się materialnym ucieleśnieniem kontestacji (sprzeciwu) i jej symbolem. Należą do nich anonimowe (ludowe) oraz autorskie przejawy twórczości. Zalicza się też do nich tradycyjna kolorystyka, czyli połączenie barwy białej i czerwonej, widoczna na flagach protestu, ubraniach protestujących czy ulicznym graffiti. To również różnorodna symbolika zakorzeniona w kulturze wsi białoruskiej (wytaczanie dyń, palenie zła) oraz elementy twórczości ludowej w tradycyjnym ujęciu (haft) oraz ich nowoczesne formy, które powstały pod wpływem wydarzeń politycznych (np. listy więźniów politycznych).

Opisane przykłady tworzonych kolekcji muzealnych, grupujących twórczość ludową o tematyce protestacyjnej, pokazują nie tylko zróżnicowanie tego typu twórczości (dowód kreatywności), ale przede wszystkim jej znaczenie dla Białorusinów i Białorusi. Kolekcje tworzone w dużej mierze jako inicjatywy oddolne, choć — jak w przypadku Muzeum Wolnej Białorusi — są wspierane przez muzealników na emigracji. W dużym stopniu wykorzystuje się technologie cyfrowe — przykładem „Muzeum Flag” —

²⁴ <https://www.currenttime.tv/a/bchb-nevesta-interview/31011700.html>; data odczytu: 10.07.2022.

²⁵ <https://www.intex-press.by/2021/09/09/medal-kristiny-timanovskoj-kotoruyu-kupil-za-21-tysyachu-dollarov-zhitel-ssha-budet-v-muzee-volnaj-belarusi/amp/>; data odczytu: 22.04.2022.

²⁶ <https://www.racyja.com/tag/muzej-volnaj-belarusi/>; data odczytu: 27.04.2022.

²⁷ <https://belsat.eu/pl/news/21-05-2022-klucze-sa-juz-w-kieszeni-gdzie-znajduje-sie-muzeum-wolnej-bialorusi-i-kiedy-zostanie-otwarte/>; data odczytu: 3.07.2022.

przez co kolekcje są powszechnie dostępne, ale też łatwiej można zachować w pamięci momenty historyczna ważne dla społeczeństwa białoruskiego i tożsamości Białorusinów.

Praktyka zbierania artefaktów związanych z protestami 2020 roku dowodzi świadomości Białorusinów co do ich wagi dla kolejnych pokoleń. Trzeba jednak zaznaczyć, że działania te są niebezpieczne dla zbieraczy i posiadaczy owych „pamiątek”. Obecne władze w Białorusi nie chcą bowiem, aby wydarzenia związane z oporem społecznym przetrwały w pamięci, nie mówiąc o tworzeniu kolekcji muzealnych na ten temat. Dlatego też państwowe instytucje muzealne Białorusi nie odpowiedziały oficjalnie na wyzwanie 2020 roku i nie zaczęły gromadzić artefaktów związanych z protestami (przynajmniej takie dane nie są upublicznione). Doświadczenie minionych lat pokazuje jednakże, że nawet w najmroczniejszych czasach muzealnicy byli oddani swojej pracy i tworzyli kolekcje lub je uzupełniali, działając niezależnie od oficjalnego dyskursu społeczno-politycznego. Dzięki ich ofiarności na początku lat 90. XX wieku, na fali odrodzenia narodowego udało się im zrealizować szereg — wówczas aktualnych — projektów wystawienniczych. Wydaje się więc, że również w odniesieniu do niedawnych wydarzeń i obecnej sytuacji politycznej w Białorusi będą w przyszłości możliwe podobne wystawy, które pokażą z jednej strony heroizm uczestników, a z drugiej ich kreatywność przejawiającą się w twórczości ludowej o tematyce protestacyjnej.

Bibliografia

Bedford Sofie

2021: *The 2020 Presidential Election in Belarus: Erosion of Authoritarian Stability and Re-politicization of Society*, „Nationalities Papers”, nr 49(5).

Bekus Nelly, Gabowitsch Mischa

2021: *Introduction: The Sociology of Belarusian Protest*, „Slavic Review”, nr 80.

Gaufman Elizaveta

2021: *The Gendered Iconography of the Belarus Protest*, „New Perspectives. Interdisciplinary Journal of Central & East European Politics and International Relations”, nr 29(1).

Gennep Arnold van

2006: *Obrzędy przejścia*, tłum. B. Biały, Warszawa: PIW.

Getka Joanna, Darczewska Jolanta

2021: *Na drodze do wolności: białoruska partyzantka kulturowa w przestrzeni publicznej i Internecie*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Navumau Vasil, Matveieva Olga

2021: *The Gender Dimension of the 2020 Belarusian Protest: Does Female Engagement Contribute to the Establishment of Gender Equality?*, „New Perspectives”, nr 29(3).

Rusiecka Natalia

2021: *#EVA* Люцыя беларускай праэстнай паэзіі, „Studia Białorutenistyczne”, nr 15.

Sierakowski Sławomir

2020: *Belarus Uprising: The Making of a Revolution*, „Journal of Democracy”, nr 31 (4).

Агапкина Татьяна

2002: *Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл*, Москва: Индрик.

Бахтин Михаил

1990: *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*, Москва: Художественная литература.

Валодзіна Таццяна, Кухаронак Таццяна

2015: *“Ядраное жыта гаспадара кліча...”: каляндарны год у абрадах і звычаях*, Мінск: Беларуская навука.

Валодзіна Таццяна, Муляронак Наталія

2004: *Ручнік, [w:] Беларуская міфалогія. Энцыклапедычны слоўнік*, red.: С. Санько, Мінск: Беларусь.

Вячорка Вінцук

1993: *Пра герб і сцяг*. Мінск: Беларусь.

Зеленко Сергей

2020: *Хронотоп пратэстнага плаката: карнавал без дыялога*, „Ab Imperio”, nr 3.

Лобачевская Ольга

2009: *Повазь часоў — беларускі ручнік*, Мінск: Беларусь.

2014: *Белорусский народный текстиль: традиции и художественные новации в XX веке: автореферет на соискание ученой степени доктора искусствоведения*, Мінск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў.

Ляшкewіч Алена

2020: *Масленица. Абрад. Песні. Напевы*, Мінск: Беларуская навука, 2020.

Романова Ирина

2020: *Война миров: знаки, символы, места памяти (Беларусь 2020)*, „Ab Imperio”, № 3.

Руст Максим

2020: *Как интернет (почти) победил режим*, „Ab Imperio”, № 3.

Strony internetowe

„Klucze są już w kieszeni”. Gdzie znajduje się Muzeum Wolnej Białorusi <https://belsat.eu/pl/news/21-05-2022-klucze-sa-juz-w-kieszeni-gdzie-znajduje-sie-muzeum-wolnej-bialorusi-i-kiedy-zostanie-otwarte/>; data odczytu: 3.07.2022.

Powstaje Muzeum Wolnej Białorusi. Na razie w Polsce <https://belsat.eu/pl/news/30-06-2021-powstaje-muzeum-wolnej-bialorusi-na-razie-w-polsce/>; data odczytu: 3.07.2022

Rufina Bazlova: „Гісторыя беларускай выжыванкі” — <https://chrysalismag.by/project/rufina-bazlova-istoriya-belarusskoy-vyzhivanki/>; data odczytu: 18.04.2022

- Rufina Bazlova: The history of Belarusian vyzhyvanka. Embroidered chronicles of resistance in Belarus* — <https://www.vyzyvanka.com/>; data odczytu: 04.04.2022.
- Адна з удзельніц акцыі Марыя расказвае пра абрад* — <https://t.me/radiosvaboda/14655>; data odczytu: 5.04.2022
- Арыстакратычная бледнасць* — <https://www.youtube.com/channel/UCV4Mto0ygs2NlzI9Nbw9r4Q>; data odczytu: 04.04.2022.
- Девушки принесли к Дому правительства тыквы* — <http://people.onliner.by/2020/08/30/devushki-prinesli-k-domu-pravitelstva-tykvy>; data odczytu: 10.02.2021.
- Диаспоры Беларусі протыв войны Дзечат: dze.chat* — <https://t.me/dzechat/882>; data odczytu: 12.04.2022.
- ЖЭС-арт протыв памяці. “Пространственныя интервенцыі” по-беларускі* — <https://fuprematism.tumblr.com/post/123722334405>; data odczytu 10.07.2022.
- Медаль Кристины Тимановской* — <https://www.intex-press.by/2021/09/09/medal-kristiny-timanovskoj-kotoruyu-kupil-za-21-tysyachu-dollarov-zhitel-ssha-budet-v-muzee-volnaj-belarusi/amp/>; data odczytu: 22.04.2022.
- Музей Вольнай Беларусі* — <https://belarus-nau.org/projects/tpost/poj240zbz1-muzei-volnaj-belarusi>; data odczytu: [17.04.2022] 25.11.2022.
- Музей Вольнай Беларусі* — <https://www.racyja.com/tag/muzej-volnaj-belarusi/>; data odczytu: 27.04.2022.
- Сухарево, (Минск)* — <https://t.me/suharevoir/>; data odczytu: 11.04.2022.
- „Я просто ходила в белом платье”. Символ белорусских протестов „БЧБ-невеста” о том, почему уехала из страны* — <https://www.currenttime.tv/a/bchb-nevesta-interview/31011700.html>; data odczytu: 10.07.2022.

Bibliografia (Transliteracja)

Agapkina Tatiana

- 2002: *Mifopoieticheskie osnovy slavyanskogo narodnogo kalendarâ. Vesenne-letnij cykl*, Moskva: Indrik.

Bachtin Michail

- 1990: *Tvorčestvo Fransua Rable i narodnaâ kul'tura srednevekov'â i Renessansa*, Moskva: Hudožestvennaya literatura.

Bedford Sofie

- 2021: *The 2020 Presidential Election in Belarus: Erosion of Authoritarian Stability and Re-politicization of Society*, „Nationalities Papers”, nr 49(5).

Bekus Nelly, Gabowitsch Mischa

- 2021: *Introduction: The Sociology of Belarusian Protest*, „Slavic Review”, nr 80.

Gaufman Elizaveta

- 2021: *The Gendered Iconography of the Belarus Protest*, „New Perspectives. Interdisciplinary Journal of Central & East European Politics and International Relations”, nr 29(1).

Gennep Arnold van

- 2006: *Obrzędy przejścia*, tłum. B. Biały, Warszawa: PIW.

Getka Joanna, Darczewska Jolanta

2021: *Na drodze do wolności: białoruska partyzantka kulturowa w przestrzeni publicznej i Internecie*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Lâškevič Alena

2020: *Maslenica. Abrad. Pesni. Napevy*, Minsk: Belaruskâ navuka.

Lobačevskaâ Ol'ga

2009: *Povâz' časou belaruskî ručnik*, Minsk: Belarus'.

2014: *Belorusskij narodnyj tekstil': tradicii i hudožestvennyje novacii v XX veke: avtoreferet na soiskanie učenoj stepeni doktora iskusstvovedeniâ*, Minsk: Belorusskij gosudarstvennyj universitet kul'tury i iskusstv.

Navumau Vasil, Matveieva Olga

2021: *The Gender Dimension of the 2020 Belarusian Protest: Does Female Engagement Contribute to the Establishment of Gender Equality?*, „New Perspectives”, nr 29(3).

Romanova Irina

2020: *Vojna mirov: znaki, simvoly, mesta pamâti (Belarus' 2020)*, „Ab Imperio”, nr 3.

Rusiecka Natalia

2021: *#EVALûcyâ belaruskaj praëstnaj paëzìi*, „Studia Białorutenistyczne”, nr 15.

Rust Maksim

2020: *Kak internet (počti) pobedil režim*, „Ab Imperio”, nr 3.

Sierakowski Sławomir

2020: *Belarus Uprising: The Making of a Revolution*, „Journal of Democracy”, nr 31 (4).

Valodzina Taccâna, Kuharonak Taccâna

2015: *“Âdranoë žyta gaspadara kliča...”: kalândarny god u abradah i zvyčaaħ*, Minsk: Belaruskâ navuka.

Valodzina Taccâna, Mulâronak Natallâ

2004: *Ručnik, [w:] Belaruskâ mifalogiâ. Ęncyklapedyčny sloŭnik*, red. S. San'ko, Minsk: Belarus'.

Vâčorka Vincuk

1993: *Pra gerb i scâg*, Minsk: Belarus'.

Zelenko Sergej

2020: *Hronotop protestnogo plakata: karnaval bez dialoga*, „Ab Imperio”, nr 3.

Strony internetowe (Transliteracja)

„Â prosto hodila v belom plat'e”. Simvol belorusskich protestov „BČB-nevesta” o tom, počemu uehala iz strany — <https://www.currenttime.tv/a/bchb-nevesta-interview/31011700.html>; data odczytu: 10.07.2022.

Adna z udzel'nic akcyi Maryâ raskazvae pra abrad — <https://t.me/radiosvaboda/14655>; data odczytu: 5.04.2022.

Arystokratyčnaâ blednasc' — <https://www.youtube.com/channel/UCV4Mto0ygs2NlzI9Nbw9r4Q>; data odczytu: 04.04.2022.

Devuški prinesli k Domu pravitel'stva tykvy — <http://people.onliner.by/2020/08/30/devushki-prinesli-k-domu-pravitel'stva-tykvy>; data odczytu: 10.02.2021.

- Diaspory Belarusi protiv vojny Dzečat: dze.chat* <https://t.me/dzechat/882>; data odczytu: 12.04.2022.
- „*Klucze są już w kieszeni*”. *Gdzie znajduje się Muzeum Wolnej Białorusi* <https://belsat.eu/pl/news/21-05-2022-klucze-sa-juz-w-kieszeni-gdzie-znajduje-sie-muzeum-wolnej-bialorusi-i-kiedy-zostanie-otwarte/>; data odczytu: 3.07.2022.
- Medal' Kristiny Timanovskoj, ktoruŭ kupil za 21 tysiaču dollarov žitel' SŠA, budet v „Muzei vol'naj Belarusi”* — <https://www.intex-press.by/2021/09/09/medal-kristiny-timanovskoj-kotoruyu-kupil-za-21-tysyachu-dollarov-zhitel-ssha-budet-v-muzee-volnaj-belarusi/amp/>; data odczytu: 22.04.2022.
- Muzej Vol'naj Belarusi* — <https://belarus-nau.org/projects/tpost/poj240zbz1-muzei-volnai-belarusi/>; data odczytu: [17.04.2022] 25.11.2022.
- Muzej Vol'naj Belarusi* — <https://www.racyja.com/tag/muzej-volnaj-belarusi/>; data odczytu: 27.04.2022.
- Powstaje Muzeum Wolnej Białorusi. Na razie w Polsce* — <https://belsat.eu/pl/news/30-06-2021-powstaje-muzeum-wolnej-bialorusi-na-razie-w-polsce/>; data odczytu: 3.07.2022
- Rufina Bazlova: „Istoriâ belarusskoy vyživanki”* — <https://chrysalismag.by/project/rufina-bazlova-istoriya-belarusskoy-vyzhivanki/>; data odczytu: 18.04.2022.
- Rufina Bazlova: The history of Belarusian vyzhivanka. Embroidered chronicles of resistance in Belarus* — <https://www.vyzyvanka.com/>; data odczytu: 04.04.2022.
- Suharevo (Minsk)* <https://t.me/suharevoir/>; data odczytu: 11.04.2022.
- ŽĖS-art protiv pamâti. „Prostranstvennye intervencii” po-belarusski* — <https://fuprematism.tumblr.com/post/123722334405>; data odczytu 10.07.2022.

Tatsiana Marmysh

Belarusian protest folk art of 2020-2021 as an object of museum collection

The article addresses the problem of collecting of Belarusian protest folk art originating from the public reaction to the results of the 9 August 2020 presidential elections. This type of folk art consists of various genres of folklore and performative and carnival practices as well. Two most exciting examples of the museum collections are discussed in the second part of the article. They are Flags Museum and Free Belarus Museum. The former is a virtual museum and its purpose is to collect and display protest flags created as a result of the social movement of neighbourhoods, streets, cities, regions and the diaspora. The latter was created outside Belarus. It collects artefacts and documents related to protests. Both initiatives share the conviction that such activities are important for the future generations of Belarusians.

Keywords: Belarus, folk creativity, protest, museum.

